

Taloustieteen ja talouspolitiikan historiallisia yhtymäkohtia etsimässä

Jussi Ahokas

Stavros Darkopoulos ja Ioannis Katselidis (toim.)
Economic Policy and the History of Economic Thought
Routledge 2023, 272 sivua.

Monelle taloustieteellisiä keskusteluja jokseenkin aktiivisesti seuraavalle on saattanut viime vuosina tulla tunne, että taloustieteen oppihistorian merkitys osana taloustiedettä on kasvanut. Tällainen kuva on ainakin *Economic Policy and the History of Economic Thought*-kirjan toimittaneilla Stavros Darkopouloksella ja Ioannis Katselidisilla. Heidän mukaansa tieteenhistoriaan kurottavien artikkelien määrä on selvästi lisääntynyt niissäkin taloustieteellisissä jurnaleissa, jotka eivät varsinaisesti tähän tutkimusalueeseen ole keskittyneet.

Tässä mielessä aika on suotuista myös käsillä olevalle teokselle, jossa taloustieteen historiaan peilaten tarkastellaan talouspolitiikkaa, talusteorian ja talouspolitiikan suhdetta sekä talouspoliittisia ideoita laajemmin. Kirja koostuu neljästätoista erillisestä, eri tutkijoiden kirjoitta-

masta luvusta, ja historiallisesti se liikkuu antiikin Kreikasta nykypäivään. Tarkoituksena on siis valottaa varsin kattavasti ja monipuolisesti, miten taloudellinen ajattelu on muovannut ihmisten ja ihmisyyhteisöjen käytännön toimintaa ja sellaisia prosesseja, joita tämän päivän institutionaalisissa puitteissa kutsumme ”talouspolitiikaksi”.

Kuten laajat kokoelmateokset yleensä, kirja on sisällöltään melko värikäs ja epätasainen. Siitä on silti löydettävissä punaisia lankoja, jotka näyttävät toistuvan taloustieteen ja talouspolitiikan vuorovaikutuksessa kaikkina aikoina. Kaksi näistä erottuu erityisesti. Ensinnäkin taloustieteellistä ajattelua ja talouspolitiikkaa näyttävät sitovan yhteen ihmisten moraaliset käytännöt ja tarve selvittää, miten ”hyvää” tulisi tavoitella ja miten se mahdollisimman laajasti

YTM Jussi Ahokas (jussi.ahokas@bios.fi) on poliittisen talouden tutkija ja ekonomisti BIOS-tutkimusyksikössä. Hän valmistelee väitöskirjaa Itä-Suomen yliopiston historian ja maantieteen laitokselle taloustieteen ja talouspolitiikan ideoista ja niiden leviämisestä.

saavutetaan. Toiseksi materiaaliset ja institutionaaliset olosuhteet kulloisenakin aikana määrittävät keskeisesti sekä taloustieteen että talouspolitiikan polttavimpia näkökulmia ja teemoja.

Pyrin perustelemaan nämä havainnot esittelemällä ensin kirjan lukujen pääsanomat ja vettämillä sitten langat yhteen lyhyessä johtopäätösluvussa. Olen jakanut kirjan luvut viiteen ryhmään seuraten teoksen kronologista rakennetta. Samalla olen pyrkinyt käsittelemään teemoja, jotka yhdistävät näihin ryhmiin jakautuvien taloustieteen koulukuntien talouspoliittista katsantoa.

Antiikista merkantilismin kautta fysiokraatteihin

Yhteiskuntajärjestyksen ylläpitäminen yhdistää lähes kaikkia kirjassa esiteltyjä esimerkkejä talousajattelun ja talouspolitiikan välisestä suhteesta. Historiassa taloudelliset pohdinnat ovatkin usein yhdistyneet kysymykseen siitä, millainen on hyvä yhteiskunta ja miten sellaista voitaisiin vaalia. George Gotsis perehtyy tähän kysymykseen vertailemalla antiikin Kreikkaa ja Roomaa 1000–1700-lukujen aasialaisiin yhteiskuntajärjestelmiin – Koreassa, Kiinassa ja Japanissa. Mielenkiintoisella tavalla sekä lännessä että idässä hyve-eettiset näkökulmat näyttävät olleen taloudellisen ajattelun keskiössä ja heijastuneen sitten hallitsevien luokkien pragmaattisempiin talouspoliittisiin pohdintoihin – muun muassa siihen, mikä on sopiva valtion ja sen virkamiesten rooli talouden ohjauksessa. Tähän kysymykseen eri yhteiskunnissa eri aikoina annettiin erilaisia vastauksia, kun yhteiskunnalliset ja taloudelliset olosuhteet muuttuivat. Silti kysymys pysyi kaiken aikaa keskeisenä yhteiskuntaeliittien ajattelussa. Tämä osoittaa,

että jo varhaismoderneissa yhteiskunnissa talouspolitiikka oli vahvasti läsnä ja sillä oli tärkeä rooli yhteiskuntien rakentumisessa.

Talouspolitiikalla on myös ollut oma roolinsa yhteiskuntien murroskohdissa, minkä Cosmo Perrottan artikkeli merkantilismista tuo mainiosti esiin. Sen lisäksi, että Perrotta kumoaa ja korjaa monia merkantilismiin liitettyjä väärinymmärryksiä – joita ovat synnyttäneet edelleenkin valitettavan vähän kyseenalaistetut David Humen ja Adam Smithin tiukat merkantilismikritiikit – hän kuvaa terävästi merkantilismin roolia feodalistisen yhteiskuntamallin tärkeänä murentajana ja varhaisen kapitalismin rakentajana. Laajana ajatuskokonaisuutena merkantilismi määrittyy 1500- ja 1600-lukujen kehitysprojektina, jonka tavoitteena oli laittaa kansalliset resurssit tehokkaaseen käyttöön ja vastata näin esimerkiksi monessa Euroopan maassa käsinkosketeltaviin taloudellisiin ongelmiin – työttömyyteen, köyhyyteen ja yleiseen resurssien puutteeseen. Merkantilistien päällimmäisiksi politiikkakeinoiksi kotimaassa valikoituivat valmistustoiminnan tukeminen ja sen kansainvälisen kilpailukyvyn kehittäminen sekä infrastruktuurin rakentaminen. Monissa maissa merkantilistien suosituksia seurattiinkin.

Ranskassa 1700-luvulla vaikutusvaltaa saanut fysiokraattinen koulukunta suhtautui brittifilosofien tapaan kriittisesti merkantilismiin. Jos saarella merkantilismissa harmitti erityisesti sen suosittama laajempi valtion läsnäolo talouden piirissä, mantereella hankauskohdaksi muodostui kysymys taloudellisesta arvontuotannosta. Fysiokraatit Quesnayn johdolla nimittäin näkivät, että ainoastaan maataloudesta – ei teollisesta valmistustoiminnasta – syntyy aitoa lisäarvoa. Simona Pisanelli kuvaa kiinnostavasti, miten fysiokraattien suosima verojärjestelmä *impôt unique* sai perustelunsa suoraan edellises-

tä ajatuksesta. Verotuksella piti varmistaa kansantalouden resurssien tehokas käyttö ja maatalouspääoman suojeleminen ylimääräiseltä taa-kalta. Tieteellisistä perusteluista ja johdonmu-kaisuudesta huolimatta Ranskan valtiollinen ta-lousohjaus ei kuitenkaan sanottavasti muuttu-nut fysiokraattien haluamaan suuntaan.

Klassisesta uusklassiseen taloustieteeseen – välissä Marx

Siirryttäessä 1700-luvun lopulle ja 1800-luvulle eli klassisen taloustieteen kulta-aikaan myös ka-pitalistinen talousmalli alkoi hahmottua ennen kaikkea Isonsa-Britanniassa tuoden mukanaan uudenlaisia yhteiskunnallisia kehityskulkuja – myös ongelmia, jotka liittyivät osaltaan Napoleonin sotaretkien aiheuttamiin taloude-lisiin heilahteluihin Euroopassa. Cosma Orsi kuvaa artikkelissaan, kuinka Adam Smithiä seuranneet brittiläisen klassisen taloustieteen suuret nimet David Ricardo, Thomas Malthus ja Frederick Morton Eden tarttuivat köyhyyden ja puutteen haasteeseen omissa kirjoituksissaan. Lopulta Ison-Britannian köyhäinhuololakeja ja instituutiota muutettiin pitkälti taloustieteilijöiden suositusten mukaisesti. Keskeiseksi ideolo-giseksi lähtökohdaksi nousi benthamilainen yks-ilöiden motivointi tarvittaessa tiukan kurinkin muodossa. Kuitenkin myös yksilön moraalista ja sosiaalista nousua tukevia instituutioita – esi-merkiksi varhainen sosiaalivakuutus sekä sosi-aalinen luototus – synnytetään, mihin edellä mainituilla taloustieteilijöillä oli iso vaikutus.

Laajemmassa talousteoreettisessa katan-nossa klassiset taloustieteilijät eivät ehkä olleet yhtä samanmielisiä kuin köyhyyskysymyksessä – monet tuntevat esimerkiksi Ricardon ja Malthusin eriävät näkemykset taloudellisesta

kehityksestä ja sen ohjaamisesta suotuisille uril-le. Erimielisyys johti myös talouspolitiikassa eri urille ja erilaisiin politiikkasuosituksiin. Michel Zouboulakis kuvaa, kuinka samanlainen epäyh-tenäisyys vallitsi myös 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun uusklassikoiden, kuten Pare-ton, Fisherin, Jevonsin, Edgeworthin, Mars-hallin ja Walras'n joukossa. Taloustieteilijät ot-tivat välillä varovaisesti, välillä rohkeasti kantaa tuon ajan keskeisiin talouspoliittisiin kysymyk-siin, mutta yhteneväisyys teoreettisessa ajatte-lussa ei taannut, että politiikkajohtopäätökset olisivat olleet samanlaisia tai edes samansuun-taisia. Saattaa olla, että taloustieteilijöiden ylei-semmät arvolähtökohdat vaikuttivat siihen, mi-tä kukakin piti hyvänä politiikkana.

Oman erityisen panoksensa 1800-luvun talou-stieteelliseen ajatteluun toi Karl Marx klassisen poliittisen talouden kritiikillään. Myös talouspoli-tiikan analyysissä Marx eroaa selvästi aikalaisis-taan. Charalampos Konstantinidis ja Andriana Vlachou kuvaavat kattavasti Marxin suhdetta ta-louspolitiikkaan. Se rakentui pitkälti Marxin val-tioteorian ja luokkakamppailun teorian ympäril-le. Talouspolitiikan rooliksi muodostuu tällöin sekä luokkien välisen että luokkien sisäisen kamppailun hallinta – esimerkiksi lisäarvon ja-kamisen keinona. Marx ja Engels itse pitivät val-tiollista hallintaa ja lainsäädäntöä keskeisenä työ-ajan lyhentämisen välineenä, vaikka suhtautumi-nen ”porvarilliseen” valtioon muualla heidän kir-joituksissaan olikin varsin kriittistä.

Historiallinen koulukunta ja vanha institutionalismi

1800- ja 1900-luvun vaihteessa uusklassinen ta-loustiede ei ollut suinkaan ainoa merkittävä ta-loustieteen koulukunta, vaan sillä oli tuolloin

vahvat haastajansa sekä Euroopassa että Yhdysvalloissa. Euroopassa saksalainen historiallinen koulukunta ja Yhdysvalloissa institutionaalinen taloustiede sekä kyseenalaistivat usklassisia näkökulmia että esittivät omat ohjelmansa talouden tulkittamiseksi tieteellisesti. Yhdistävä tekijä näiden kahden taloustieteellisen suunnan välillä oli keskittyminen talouden instituutioihin ja niiden historialliseen muutokseen sekä vahva empiirinen ote tutkimuksessa – abstrakti formaali analyysi sen sijaan jäi vähemmälle.

Schumpeteria seuraten Harald Hagemann sijoittaa artikkelissaan saksalaisen historiallisen koulukunnan Gustav von Schmollerin ympärille, mutta kuvaa mielenkiintoisesti saksalaisen (kansan)taloustieteen kehitystä ennen ja jälkeen Schmollerin. Sekä historiallisen koulukunnan tutkimusohjelma että talouspoliittiset suositukset saivat vaikutteensa tuon ajan yhteiskunnallisista kysymyksistä, joista Bismarckin Saksassa ennen kaikkea työväestön asema ja oikeudet puhuttivat paljon. 1800-luvun lopulla perustettu ja taloustieteilijöiden johtama yhteiskuntapoliittinen yhdistys *Verein für Sozialpolitik* toimi kannanmuodostuksen alustana. Sosiaaliturvakysymysten lisäksi kantoja otettiin kansainvälisen kaupan vapauteen, valtiontalouden hoitoon kuin myös rahapolitiikkaan. Lopulta talouspoliittiset näkökannat historiallisen koulukunnan taloustieteilijöiden välillä hajosivat jokseenkin samalla tavalla kuin usklassisten virkaveljien Isossa-Britanniassa.

Kirjan toimittajien Stavros Drakopouloksen ja Ioannis Katselidisin kirjoittama luku käsittelee institutionaalisen taloustieteen vaikutusta ennen kaikkea 1900-luvun alun työvoimapolitiikkaan Yhdysvalloissa. Heidän mukaansa institutionalistit kaappasivat lähes kokonaan tieteellisen omistajuuden näihin kysymyksiin, jotka eivät tuolloin vielä esimerkiksi usklassisia

taloustieteilijöitä kiinnostaneet. Yhteiskunnallisesti työvoimaan ja työväestöön liittyvät kysymykset olivat polttavia Yhdysvalloissakin ja institutionalistit tarkastelivat niitä monesta näkökulmasta. Heitä myös kuunneltiin maan hallinnossa, kun uusia lakeja valmisteltiin. Varhaisten institutionalistien politiikkasuositukset olivat varsin yhteneväisiä, mikä edisti Yhdysvalloissa muun muassa työttömyyskorvausjärjestelmän, ammattikoulutuksen ja aktiivisen työvoimapolitiikan kehitystä.

Itävaltalaiset ja Keynes – talouspolitiikan rajat

1900-luvulle tultaessa modernin valtion kehitys ja sen talouteen suuntautuva hallinta olivat jo kehittyneet siihen pisteeseen, että yhdeksi keskeiseksi kysymykseksi nousi valtion koko ja talouden ohjauksen laajuus. Tietysti monet edellä kuvatuista talouspoliittisista prosesseista ja esimerkiksi marxilaisen työväenliikkeen vaatimukset talouden rakenteiden syvällisestä muuttamisesta kirvoittivat tätä keskustelua ja ajatus-työtä. Syvällisimmin kysymykseen tarttuivat 1900-luvun alkupuolen vuosikymmeninä itävaltaisen koulukunnan edustajat – ennen kaikkea Ludvig von Mises sekä Friedrich von Hayek – sekä oman taloustieteen koulukuntansa nimiin – myöhemmin saanut englantilainen taloustieteilijä John Maynard Keynes.

Talouspolitiikan suhteen sekä itävaltalaisilla että Keynesillä keskeinen tulokulma oli epistemologinen – siis tietoon ja tiedon mahdollisuuksiin liittyvä. Talouspolitiikan ongelmaksiksi sekä Mises ja Hayek että Keynes määrittelivät sen, ettei tietoa valintojemme ja päätöksiemme seurauksista tahtonut olla riittävästi kenelläkään. Sen vuoksi myös talouspolitiikan harjoittamisessa

piti olla varovainen ja sitä piti tehdä tiettyjen periaatteiden mukaisesti, jotta se todella johtaisi ”yhteiseen hyvään” ja olisi turvallista siinä mielessä, että emme ajautuisi autoritaariseen yhteiskuntaan.

Peter Leesonin ja Louis Rouanet’n artikkelissa on kuvattu mainiosti itävaltalaiden johtopäätökset tiedollisten rajoitteiden maailmassa. Niitä on kaksi: 1) tiedon rajoitteista johtuen harkinnanvaraiselle politiikalle ei ole sijaa, vaikka se perustuisikin tutkijoiden tuottamaan empiiriseen tieteelliseen tietoon, 2) markkinat instituutiona liisäävät taloudellisten toimijoiden käytössä olevan tiedon määrää, joten (sääntöperusteisen) talouspolitiikan pitää keskittyä markkinoiden toiminnan turvaamiseen ja parantamiseen.

Keynesin johtopäätökset tiedon rajoitteista olivat jokseenkin erilaiset, mikä tulee hyvin esiin Sheila Dow’n sekä Atsushi Kominen toisaan täydentävissä artikkeleissa. Keynes uskoi rationaalisen päätöksenteon mahdollisuuteen, millä hän tarkoitti ihmisten kykyä hankkia tavoiteltuun hyvään johtavan päätöksenteon tueksi riittävästi tietoa todellisuudesta havaintojen ja loogisen päättelyn avulla. Tätä kautta myös harkinnanvaraiselle – tieteen perustelemalle – talouspolitiikalle aukeaa väylä. Koska yhteiskunnallinen todellisuus on kuitenkin kompleksinen ja tiedon rajallisuus selviö, talouspolitiikan pitää Keynesin mukaan olla konservatiivista ja aina hyvin perusteltua. Muussa tapauksessa vaarana on ajautua ylilyönteihin, mistä itävaltalaisetkin poliitikantekijöitä muistuttivat selvästi Keynesiä tiukempaan sävyyn.

Kohti nykypäivän talouspolitiikkaa

Kirjan kolmessa viimeisessä luvussa tartutaan 1950-luvun jälkeiseen aikaan ennen kaikkea ta-

louspolitiikan mutta jossain määrin myös talousteorian näkökulmista. Robert McMaster käy kirjoittamassaan luvussa läpi viime vuosikymmenien opetuksiin nojaten taloustieteen ja talouspolitiikan suhteen muovautumista. Jäsentämällä kysymystä valtavirtaisen taloustieteen (tasapainoajattelu, hyödyn maksimointi, metodinen yhtenäisyys) ja tälle kokonaisuudelle jollain tavalla kriittisen heterodoksisen taloustieteen kautta McMaster päättelee, että keskeinen erottava tekijä näiden ajatussuuntien välillä on oletus tieteen arvovapaudesta ja tieteen suhteesta etiikkaan ja moraaliin. Siinä missä valtavirran taloustiede lähtee tieteen ja tutkimuksen arvovapaudesta, heterodoksinen taloustiede tuo melko avoimesti esiin eettisten ja moraalisten oletusten vaikutuksen tutkimukseen. Tällä on tietysti suuri vaikutus siihen, kuinka syvällisesti taloustieteen ja talouspolitiikan nähdään kytkeytyvän toisiinsa.

Yhtenä uutena taloustieteen näkökulmana viime vuosikymmeninä julkista huomiotaakin on saanut behavioristinen taloustiede. Peter Earl luo syvällisen katsauksen tämän tieteenalan tutkimukseen – myös sellaiseen, mihin harvemmin viitataan. Earlin tulkinnan mukaan monet empiirisesti pätevät behavioristisen taloustieteen löydökset jäävät yhä edelleen huomioimatta talouspolitiikassa ja sen suunnittelussa siksi, että valtavirran taloustiede rationaalisen päätöksentekijän oletuksellaan työntää ne syrjään.

Talousteorian informoimaa talouspolitiikan muutosta ja sen mahdollisuuksia tarkastelee niin ikään omassa artikkelissaan Arne Heise. Hän keskittyy ennen kaikkea makrotalouspolitiikkaan ja finanssipolitiikan rooliin siinä. Heisen tulkinnan mukaan viime vuosien taloudellisten olosuhteiden muutokset – ennen kaikkea globaalien finanssikriisien jälkeinen ”nollakorkoaika” läntisissä talouksissa – ovat ensin

vaikuttaneet makrotaloustieteen luentaan siitä, miten talous tällä hetkellä toimii ja mitkä ovat suotuisien lopputulosten kannalta keskeisiä talouden ohjauksen valintoja. Tästä on tietenkin lyhyt matka talouspoliittisten suositusten muutokseen. Heise ennustaa, että viime vuosikymmeninä varsin vaikutusvaltaiseksi noussut ajatus passiivisen ja varovaisen finanssipolitiikan ”hyvydestä” on väistämässä ja aktiivisemmän finanssipolitiikan kausi on alkamassa. Hyvin vapaan harkinnanvaraisen finanssipolitiikan sijaan hän näkee tulevaisuudelle sääntöperusteisen, mutta investointeja laajemmin mahdollistavan finanssipolitiikan. Kysymykseksi jää enää se, kuinka laajasti ja missä määrin investointeja eri tilanteissa sallitaan.

Johtopäätökset: tulevaisuuden talouspolitiikka hahmottuu aikamme suurten haasteiden kautta

Vaikka viime vuosikymmeninä taloustieteen ja jopa talouspolitiikan yhteys etiikkaan sekä moraalisiin näyttäisi jossain määrin unohtuneen, ja taloustiede on haluttu nähdä arvovapaana teknisenä harjoituksena, taloustieteen historian tarkastelu tuo selvästi esiin tämän yhteyden. Ajan saatossa taloustieteelliset ajatukset ovat vaikuttaneet oleellisesti siihen, millaisin periaattein taloutta ja yhteiskuntaa laajemmin on haluttu ohjata. Siksi talouspolitiikan historiaa on mahdotonta erottaa taloustieteen historiasta, minkä Drakopouloksen ja Katselidisin toimittama kirja selkeästi osoittaa.

Taloustieteilijöiden talouspoliittisia suosituksia eri historiallisissa olosuhteissa ei kuitenkaan voida selittää pelkästään taloustieteestä ja sen ideoista käsin. Monet kirjan kuvaukset osoittivat, kuinka lähes samanlaisista teoreetti-

sista ja metodologisista lähtökohdista ponnistaneet taloustieteilijät päätyivät varsin erilaisiin talouspoliittisiin johtopäätöksiin. Pienet painotuserot taloustieteellisen ajattelun lähtökohdissa, usein tämänkaltaisissa tarkasteluissa piiloon jäävät henkilökohtaiset moraaliset kannat sekä ne erityiset olosuhteet, joissa kukin taloustieteilijä on omat johtopäätöksensä tehnyt, saattavat ainakin selittää lopputulosten eroja.

Talouspolitiikan konkreettisia kysymyksenasetteluita ja sisältöteemoja näyttävät selittävän ennen kaikkea yhteiskunnalliset olosuhteet kulloisenakin historiallisena ajanjaksona. Olosuhteiden vaikutus talouspolitiikkaan näyttää tulevan kahta kautta – sekä suoraan poliittisena reagoitina päivänpolttaviin ongelmiin ja kamppailuihin että taloustieteellisen ajattelun kautta niin, että myös taloustieteilijät ovat teorianmuodostuksessa ja empiirisessä työssään tarttuneet aikansa ”suuriin kysymyksiin”.

Tästä näkökulmasta lienee ilmeistä, että tulevina vuosina ja vuosikymmeninä talouspolitiikassa tullaan keskittymään aiempaa selvästi enemmän ekologisiin kysymyksiin, kuten konkreettiseen energian ja materiaalien niukkuuteen, päästöjen vähentämiseen, hiilinielujen kasvattamiseen sekä luontokadon pysäyttämiseen. Monet muut yhteiskunnalliset kriisit, kuten geopolitiittisten jännitteiden lisääntyminen, pandemiat, sodat sekä yhteiskunnallisen resilienssin heikentyminen saattavat niin ikään näkyä talouspolitiikan sisällöissä lähitulevaisuudessa. Näitä teemoja ei vielä tässä kirjassa käsitelty, mutta taloustieteilijät ovat jo omassa työssään aktiivisesti tarttuneet niihin. Se kasvattaa entisestään todennäköisyyttä sille, että myös talouspolitiikka muuttuu edellä kuvattuun suuntaan. □